

Герберт Джордж Веллс

Невидимець

Машина часу

Переклад з англійської Миколи Іванова

КИЇВ – 2015

Невидимецъ

I. Прибуття незнайомця

Стояв холодний лютневий ранок. Подував колький вітер, сипав і крутив сніг – останній того року. Незнайомець прийшов із станції Брембльгерст, тримаючи в обтягнутій рукавичкою руці маленьку чорну валізку. Він був закутаний з голови до п'ят, і під крисами м'якого фетрового капелюха ховалося геть усе його обличчя, крім блискучого кінчика носа. Сніг укривав йому плечі та груди і білим гребенем лежав на його валізці. Лець живий від втоми, він увійшов до заїзду «Карета й коні» і жбурнув на підлогу свій багаж.

– Вогню! – закричав він. – В ім'я милосердя людського! Кімнату й вогню!

Він потупав ногами, струсив із себе в буфеті сніг і пішов слідом за місіс Гол до її вітальні сторгуватися про ціну. Не заходячи в довгі переговори, він кинув на стіл пару соверенів і в такий спосіб найняв собі кімнату в заїзді.

Місіс Гол запалила в коминку і, залишивши Незнайомця на самоті, подалася власноручно готувати йому поїсти. Зимової пори постоялець в Айпінзі – подія незвичайна, а тим паче постоялець, що не дуже торгується; і місіс Гол вирішила бути гідною такого щастя.

Налагодивши справу з грудинкою і підбадьоривши свою мляву служницю Міллі кількома влучно добраними зневажливими словами, вона понесла скатертину, тарілки та склянки у вітальню і заходилась із надзвичайним шиком накривати на стіл. Дарма що вогонь у каміні жарко горів, постоялець місіс Гол, на превелике її здивування, ще був у пальті й капелюсі і, повернувшись до неї спиною, стояв біля вікна і дивився, як надворі падає сніг.

Руки в рукавичках він заклав за спину, а сам неначе поринув у задуму. Місіс Гол помітила, що сніг, танучи у нього на плечах, стікав на килим.

– Можна взяти ваші капелюх та пальто, сер, і висушити їх на кухні? – спитала вона.

– Ні, – не обертаючись відповів постоялець.

Місіс Гол не певна була, чи почула його, і повторила своє запитання.

Він повернув голову і глянув на неї через плече.

– Краще хай вони залишаться на мені, – з притиском відказав Незнайомець, і місіс Гол побачила, що він у великих синіх окулярах з бічними скельцями, а густі бакенбарди спускаються йому на комір пальта і повністю закривають щоки.

– Дуже добре, сер, – сказала вона. – Як ваша ласка. За хвилину в кімнаті буде тепло.

Не відповівши нічого, він знову відвернув обличчя, а місіс Гол, почувавши, що спроби її зав'язати розмову марні, поспіхом заслала стіл і вийнула з кімнати. Зайшовши знову, вона побачила, що Незнайомець, немов кам'яна статуя, і далі згорбившись стоїть на тому самому місці, піднявши комір пальта і спустивши вниз криси капелюха, що зовсім закривали йому обличчя та вуха. Вона досить гучно поставила на стіл яечню з грудинкою і радше скрикнула, аніж сказала:

– Сніданок готовий, сер!

– Дякую, – відповів Незнайомець, але не ворухнувся, доки місіс Гол не зачинила за собою дверей. Тільки тоді він повернувся і нетерпляче наблизився до столу.

Ідучи повз буфет на кухню, місіс Гол почула рівномірний стукіт ложки, якою швидко крутили в мисці.

– Оце ще мені дівчисько! – сказала місіс Гол. – А я зовсім і забула... Завжди вона зволікає!

І, взявшись сама розмішувати гірчицю, місіс Гол присоромила Міллі за її надмірну млявість. Вона ж устигла вже підсмажити яечню з шинкою, застелила стіл і геть усе поробила, поки та Міллі (добра з неї помічниця!) весь цей час возилася коло гірчиці! А тут, як на те, новий гість, що хоче пожити в них! Місіс Гол наповнила гірчичницю і, врочисто поставивши її на чорну з золотим обводом тацю, понесла до вітальні.

Постукавши у двері, вона одразу ж і ввійшла. Її пожилець зробив швидкий рух, і місіс Гол встигла помітити тільки

якусь білу річ, що зникла за столом. Він так наче підіймав щось із підлоги. Місіс Гол поставила на стіл гірчичницю і лише тоді побачила, що капелюх і пальто гостя почеплені на спинці стільця перед вогнем, а мокрі черевики стоять на чавунній решітці каміна. Решітка, звісно, може заіржавіти! Місіс Гол рішуче попрямувала до каміна.

– Тепер уже можна взяти просушити ваші речі? – спитала вона категоричним тоном.

– Капелюха залиште, – якимось приглушено сказав пожилець.

Повернувшись, місіс Гол побачила, що він підвів голову й дивиться на неї.

З хвилину вона розглядала його, не мігши від подиву вимовити й слова.

Щось біле, – очевидно, серветку, – Незнайомець притискував до нижньої частини обличчя, зовсім ховаючи під нею підборіддя та рота, через що й був у нього такий приглушений голос. Але не те вразило місіс Гол. Її вразило, що все чоло постояльця над синіми окулярами було обвинуте білим бинтом, а другий бинт закривав вуха, залишаючи на видноті лише рожевий гострий ніс, що блищав так само, як і тоді, коли Незнайомець прийшов. На ньому була коричнева оксамитова куртка з піднятим високим коміром. Густе чорне волосся, вибиваючись пасмами з-під бинтів, надавало йому надзвичайно дивного вигляду. Ця закутана й забинтована голова була настільки не схожа на будь-що бачене коли-небудь, що місіс Гол на хвилину аж наче закам'яніла.

Незнайомець, не віднімаючи від обличчя серветки й досі тримаючи її рукою в темній рукавичці, дивився на місіс Гол крізь сині окуляри.

– Капелюха залиште, – повторив він не досить ясно через ту білу серветку.

Місіс Гол поволі прийшла до пам'яті і поклала капелюха назад на стілець перед каміном.

– Я не знала, сер, – пробелькотіла вона, – що... – І, збентежившись, замовкла.

– Дякую, – холодно сказав Незнайомець, поглядаючи то на двері, то на неї.

– Я зараз же все добре висушу, сер, – пообіцяла місіс Гол, забираючи одяг. З порога вона знову глянула на його закутану в біле голову й темні окуляри; обличчя його ще покривала серветка. Місіс Гол ледь здригнулася, зачиняючи за собою двері, лице її виразно свідчило про подив та збентеження.

– Скільки живу... – прошепотіла вона. – Ото таке!

У кухню місіс Гол увійшла зовсім тихо та була занадто заклопотана своїми думками, щоб спитати в Міллі, з чим вона тепер тут вовтузиться.

А пожилець тим часом сидів і прислухався, як даленіли її кроки. Перше ніж одвести від рота серветку та знову взятися їсти, він пильно глянув на вікно. Проковтнувши шматок, він підозріло зиркнув на вікно ще раз, проковтнув ще шматок, а тоді встав і з серветкою в руці підійшов до вікна й опустив штору до білої муслінової завіси на нижніх шибках. У кімнаті посутеніло. Після того Незнайомець з полегкістю повернувся до сніданку.

– Бідолашний, з ним, видно, трапився якийсь нещасний випадок, а може, він переніс операцію або що, – казала місіс Гол. – Та й налякали ж мене його бинти!

Вона поклала в пічку ще вугілля й повісила пальто на спеціальну підставку, щоб висушити одяг.

– А ті окуляри! Наче в якогось водолаза, а не у звичайної людини...

Вона повісила сушити і його кашне.

– І весь час затуляє лице серветкою... Говорить крізь неї... Може, в нього й рот пошкоджено... А певне...

Тут місіс Гол повернулася, неначе раптом згадала щось.

– Матінко моя! – раптом змінила вона тему. – А млинці й досі не готові, Міллі?

Коли місіс Гол прийшла до покійницької кімнати прибирати після сніданку, її здогад про скалічений або порізаний під час операції рот підтвердився. Незнайомець курив, але поки вона була в кімнаті, ні разу не розмотував шовкової хустки, яка закривала йому нижню половину обличчя, щоб узяти люльку в зуби. І то була не забутливість, бо місіс Гол спостерігала, як він поглядав на люльку, коли вона пригасала. Він сидів у кутку, спиною до затемненого шторою вікна. Попоївши й добре зогрівшись, він говорив уже не так уривчасто й роздратовано, як перше.

– На станції Бремблгерст залишився мій багаж, – сказав Незнайомець і спитав, як він може отримати його. На подяку за її пояснення він ввічливо нахилив свою забинтовану голову. – Завтра? А раніше не доставлять?

Йому, здається, було прикро, коли місіс Гол відповіла:

– Ні.

Невже таки не можна? Невже не знайшлося б тут когонебудь із візком, хто поїхав би по його речі? Місіс Гол охоче відповідала на запитання, сподіваючись таким чином зав'язати розмову:

– Тут дуже крута дорога до станції, сер, – послужливо сказала вона й принагідно додала: – Десь рік тому на цій дорозі перекинувся екіпаж. Убито було і пасажира, і кучера. Нещасний випадок – це ж одна мить, і все, хіба ж не так, сер?

Але заохотити покійця до розмови було нелегко.

– Певна річ, – ствердив він крізь хустку, спокійно дивлячись на місіс Гол через непроникні окуляри.

– І щоб одужати після цього, треба багато часу, хіба ж не так, сер? Оце мій небіж Том був порізав собі руку косою... розумієте, спіткнувся, косивши, й упав... І що ж ви думаєте, сер? Три місяці ходив з перев'язаною рукою. І тепер я страх як боюся коси, сер.

– Я дуже добре розумію вас, – сказав покілець.

– Ми навіть гадали, що йому доведеться робити операцію; так було йому погано, сер.

– Я не розумію, – промовив Філбі.

– Чи може бути такий куб, який не мав би хоча б миттєвого існування?

Філбі замислився.

– Отже, ясно, – вів далі Мандрівник, – що кожне реальне тіло повинно мати чотири виміри: воно повинно мати Довжину, Ширину, Висоту й Тривалість існування. Однак через нашу вроджену обмеженість – я зараз поясню це докладніше – ми схильні недобачати цього факту. Насправді ж існують чотири виміри, з яких три ми називаємо просторовими, а четвертий – часовим. Щоправда, є тенденція встановити якусь вигадану різницю між першими трьома вимірами й четвертим. Але тільки тому, що свідомість наша, від початку й до кінця нашого життя, імпульсивно пересувається цим четвертим виміром тільки в одному напрямі.

– Це, – сказав Дуже Молодий Чоловік, роблячи відчайдушні спроби запалити від лампи сигарету, – це... і справді абсолютно ясно.

– Цікаво, що якраз на це ніхто не звертає ніякої уваги, – пожвавившись, провадив далі Мандрівник у Часі. – А проте це ж бо й є четвертий вимір, дарма що дехто, говорячи про нього, не уявляє собі, що він означає. Власне, це лише інакший погляд на Час. Між Часом та будь-яким з інших трьох вимірів тільки та різниця, що наша свідомість повсякчас пересувається вздовж нього. На жаль, чимало невігласів мають про це хибне уявлення. Всі ви, звичайно, знаєте суть їхніх заперечень проти четвертого виміру.

– Я не знаю, – признався Провінційний Мер.

– Це дуже просто. Простір, як уявляють його наші математики, має три виміри: Ширину, Довжину й Висоту, котрі завжди визначаються відповідними площинами, кожна з яких стоїть під прямим кутом до двох інших. Знайшлися деякі мудреці, що поставили собі питання: а чому лише три виміри, чому не може існувати й четвертий – під прямим кутом до решти трьох? Дехто пробував навіть створити

чотиривимірну геометрію. Десь місяць тому професор Саймон Ньюком доповідав про це в Нью-Йоркському математичному товаристві. Ви знаєте, що на плоскій поверхні, яка має тільки два виміри, можна зобразити і тривимірне тіло. Так само, думають вони, модель з трьома вимірами дасть їм змогу подати зображення чотиривимірного тіла. Річ лише в тім, щоб опанувати перспективу тіла. Розумієте?

– Та нібито, – пробурмотів Провінційний Мер і, насупивши брови, поринув у глибокодумні міркування. Губи його ворушилися, немов він повторював якесь заклинання.

– Так, тепер я нібито розумію, – повторив він трохи згодом, і обличчя його одразу пояснішало.

– Мушу сказати вам, що якийсь час я і сам працював над геометрією чотирьох вимірів і дійшов деяких цікавих висновків. Ось, наприклад, портрет людини у віці восьми років, оце вона в п'ятнадцять років, а оце – в сімнадцять, у двадцять три і так далі. Це, так би мовити, тривимірні зображення чотиривимірного тіла, яке становить собою щось стале й незмінне.

– Вчені, – вів далі Мандрівник у Часі, трохи помовчавши, щоб слухачі встигли засвоїти сказане, – вчені дуже добре знають, що Час є одним із видів Простору. Ось вам звичайна наукова діаграма – крива погоди. Лінія, по якій я веду пальцем, показує коливання барометра. Вчора вдень він стояв отут, надвечір спустився, сьогодні вранці піднявся знову й поволі йде вгору. Звісно, живе срібло не креслило цієї лінії на жодному з визнаних усіма просторових вимірів. Але його коливання абсолютно точно визначаються нашою лінією, тому варто зробити висновок, що така лінія була накреслена саме в часовому вимірі.

– Чому ж тоді, – спитав Лікар, втупивши очі у вогонь каміна, – чому ж тоді, коли Час є тільки Четвертим Виміром Простору, його завжди визначали, та й тепер визначають, як щось зовсім відмінне? І чому не можемо ми пересуватися в ньому так, як і в інших вимірах Простору?

Мандрівник усміхнувся.

– А ви певні, що ми так уже вільно можемо пересуватись у Просторі? Ми можемо піти праворуч чи ліворуч, ступити назад або вперед, і люди завжди робили це. Я не заперечую, що ми вільно пересуваємось у двох вимірах. А що скажете ви про пересування вгору та вниз? Тут уже наші можливості обмежує сила тяжіння.

– Не зовсім так, – сказав Лікар. – Адже є повітряні кулі.

– Але до повітряних куль люди зовсім не могли пересуватись у вертикальному напрямі, якщо не зважати на стрибки угору та підняття на нерівності земної поверхні.

– І все-таки, хай і мало, а ми пересуваємося вгору та вниз, – не міг угамуватися Лікар.

– Легше, значно легше вниз, ніж угору.

– А в Часі ви не можете пересуватися зовсім. Ви не спроможні ані на крок відійти від теперішнього моменту.

– Ось тут, любий друже, ви й помиляєтеся. Саме в цьому помиляється й цілий світ. Ми завжди відходимо від теперішнього моменту. Наше духовне життя – річ нематеріальна, воно не має ніяких вимірів і пересувається з однаковою швидкістю від коліски й до могили в Четвертому Вимірі Простору – Часі. Це подібно до того, коли б ми, почавши своє існування на висоті п'ятдесяти миль над землею, неухильно падали вниз.

– Але головні труднощі в тому, що в Просторі ми вільно пересуваємось у всіх напрямках, а пересуватися в Часі, як хотіли б, не можемо, – зауважив Психолог.

– У цьому й полягає суть мого великого винаходу. Ви помиляєтеся, кажучи, ніби ми не спроможні пересуватись у Часі. Коли я, наприклад, пригадую якусь минулу подію й цілком виразно уявляю її, я, власне, одходжу назад до моменту її здійснення; на той час я, так би мовити, подумки відсутній: я на хвилину стрибаю назад, у минуле. Звичайно, ми не маємо змоги залишатися в минулому стільки часу, скільки хочемо, так само як дикун або тварина не може зависнути

в повітрі на віддалі хоча б шести футів від землі. З цього погляду цивілізована людина має перевагу перед дикуном. Вона може, подолавши силу земного тяжіння, піднятися на повітряній кулі. То чого ж не уявити, що зрештою і в часовому вимірі ми зможемо зупиняти або прискорювати свій рух чи навіть повертати його назад, пересуваючись у протилежному напрямі?

– Це аж ніяк неможливо, – почав був Філбі. – Це вже...

– Чого б і ні? – здивувався Мандрівник у Часі.

– Це суперечить здоровому глузду.

– Якому глузду? – спитав Мандрівник.

– Ви можете доводити, що чорне – біле, та мене ніколи в цьому не переконаєте, – сказав Філбі.

– Може, й не переконаю, – погодився Мандрівник, – але тепер ви хоч можете зрозуміти мету моїх досліджень у царині геометрії чотирьох вимірів. Я віддавна вже плекаю думку про машину...

– Щоб мандрувати в Часі! – вигукнув Дуже Молодий Чоловік.

– Вона рухатиметься і в Часі, і в Просторі, залежно від бажання того, хто керуватиме нею.

Філбі тільки посміхнувся.

– Я перевірів її на досліді, – сказав Мандрівник у Часі.

– Надзвичайно корисний винахід для історика, – промовив Психолог. – Можна було б повернутися в минуле та перевірити, скажімо, відому всім оповідь про Гастінгську битву.

– Чи не боїтеся, що звернете на себе забагато уваги? – застеріг Лікар. – Наші предки не дуже полюбляли анахронізми.

– Можна було б вивчити грецьку мову з уст самого Гомера або Платона, – замріяно мовив Дуже Молодий Чоловік.

– І вони, напевно, поставили б вам незадовільно. Адже німецькі вчені навдивовижу вдосконалили їхню давню мову.

– Тоді нам лишається ще майбутнє, – не вгамовувався Дуже Молодий Чоловік. – Подумайте тільки! Можна покласти всі свої гроші в банк під проценти, а самому майнути вперед.

– І виявити, що суспільство там засноване на суто комуністичних засадах, – докинув я.

– З усіх найекстравагантніших теорій... – почав Психолог.

– Авжеж. Так само думав і я, тому ніколи не казав про це, аж доки...

– Ви не пересвідчилися в цьому з досліду! – скрикнув я. – І можете довести це?

– Продемонструйте ваш дослід, – вигукнув Філбі, починаючи вже нетерпеливитись.

– Еге ж, покажіть нам ваші спроби, – приєднався до нього Психолог, – хоч я знаю, що все це химери.

Мандрівник у Часі обвів нас поглядом і посміхнувся. Далі, з тією ж посмішкою, він засунув руки в кишені й повільно вийшов з кімнати, і ми чули, як він човгав ногами, проходячи довгим коридором униз до своєї лабораторії.

– Чого це він туди подався? – здивовано глянув на нас Психолог.

– Утне якусь штуку, – висловив гадку Лікар.

Філбі заходився розповідати про фокусника, що його він бачив у Барслі, та Мандрівник у Часі повернувся, і оповідання Філбі ми вже так і не почули.

II. Машина

У руках Мандрівник у Часі тримав якусь блискучу металеву раму, розміром трохи більшу за настільний годинник, надзвичайно тонкої роботи. Була вона зі слонової кістки й якоїсь прозорої кристалічної речовини. Надалі я мушу додержувати цілковитої точності, бо те, про що мовитиметься, здасться вам абсолютно неможливим (звичайно, коли не йняти віри поясненням нашого господаря). Мандрівник узяв маленький восьмикутний столик, що їх було кілька в кімнаті, і підсунув до каміна так, щоб дві ніжки його стали на килимок. На столик він поклав свою машину, потім підсунув стілець і сів. На столику стояла ще маленька лампочка

під абажуром, яка яскраво освітлювала все навкруги. В кімнаті горіло ще з дванадцятро свічок: дві з них, у бронзових свічниках, – на поличці каміна, а решта в канделябрах. Отож було ясно як удень. Я сів у низеньке крісло, поставивши його майже між каміном і Мандрівником у Часі. Філбі примостився позад Мандрівника й дивився поверх його плечей. Лікар і Провінційний Мер сиділи праворуч від нього, а Психолог – ліворуч. Ззаду Психолога стояв Дуже Молодий Чоловік. Усі ми були насторожені. Я вважаю за неймовірне, щоб за таких умов нас спромоглися б обдурити, хоч би який хитрий і дотепний не був фокусник.

Мандрівник у Часі глянув спершу на нас, а тоді на машину.

– Ну? – підганяв його Психолог.

– Цей невеличкий прилад, – сказав Мандрівник, спершися ліктями на стіл і поклавши обидві руки на свій апарат, – тільки модель. Це – мій проект Мащини, щоб подорожувати в Часі. Вигляд у неї, як бачите, дуже загадковий, а навколо цього бруска ніби мерехтить щось, надаючи всьому апарату якогось фантастичного характеру. Оце, – вказав він пальцем, – один маленький білий важіль, а то – другий.

Лікар підвівся з крісла й пильно оглянув модель.

– Зроблено чудово, – схвалив він.

– Вона забрала в мене два роки праці, – зауважив Мандрівник, а коли всі ми й собі оглянули машину, додав: – А тепер, – прошу звернути увагу, – цей от важіль посилає машину в майбутнє, а цей – рухає її у зворотному напрямі. На цьому сидельці сидить той, хто подорожує в Часі. Зараз, щойно я натисну важіль, машина рушить звідси. Вона зникне, перейде в майбутнє. Огляньте її добре. Огляньте й столик, аби впевнитись, що ніякого фокуса тут нема. Я не хотів би втратити цю модель та ще й на додаток заробити прізвисько шахраря.

На хвилину запала мовчанка. Психолог, здавалось, хотів мені щось сказати, але передумав. Тоді Мандрівник простяг пальця до важеля.

– Ні, – якось несподівано сказав він, – дайте мені хто-небудь руку.

Обернувшись до Психолога, він узяв його за руку та попросив простягти вказівний палець. Отже, Психолог сам особисто послав модель Мадини Часу в нескінченну подорож. Ми всі бачили, як повернувся важіль. Я абсолютно певний, що ніякого шахрайства тут не було. На нас війнуло вітром, полум'я в лампі підскочило, одна свічка на каміні погасла, а маленька машина швидко крутнулася, немов потьмяніла, одну мить здавалася якоюсь марою, привидом з жаринок та слонової кості і... зникла. На столику залишилася сама лампа.

Якусь хвилину всі мовчали. Нарешті Філбі порушив тишу, вилаявшись півголосом. Психолог, очунявши від подиву, зазирнув під стіл. Мандрівник у Часі вибухнув веселим сміхом.

– Ну й як? – кивнув він Психологові, підійшов до каміна, взяв з полички тютюн і, обернувшись до нас спиною, став набивати люльку.

Ми презирнулися.

– Слухайте, – сказав Лікар, – ви це серйозно? Ви таки й справді думаете, що машина мандрує собі десь у Часі?

– Авжеж, – відповів Мандрівник, нахилиючись до вогню, щоб від скіпки розпалити люльку. – Скажу більше, – він глянув просто в обличчя Психологові, який у збентеженні забув обрізати кінчик сигари й даремно силкувався розкурити її, – скажу більше: там, – він хитнув головою в напрямі лабораторії, – у мене стоїть майже закінчена велика машина, і, коли вона буде зовсім готова, я й сам вирушу в таку подорож.

– Ви хочете сказати, що ваша модель мандрує десь у майбутньому? – спитав Філбі.

– У майбутньому чи в минулому, цього я ще точно не знаю. Після короткої паузи у Психолога сяйнула думка.

– Коли вже вона й подорожує десь, то лише в минулому, – сказав він.

– Чому в минулому? – зацікавився Мандрівник.